

DĖL LAISVĖS ATĖMIMO VIETŲ MODERNIZAVIMO STRATEGIJOS

Išanalizavus Laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategiją (toliau – Strategija), patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 30 d. nutarimu Nr. 1248, bei jos pakeitimų projektą pateikiame pastabas ir pasiūlymus dėl Strategijoje įtvirtinto tikslo įgyvendinimo vertinimo kriterijų bei dėl priemonių, kuriomis norima pasiekti jį.

1. Aptariamoje Strategijoje strateginiu tikslu įvardintas laisvės atėmimo vietų saugios ir ekonomiškos veiklos, suimtųjų ir nuteistųjų teisės aktų nustatytų laikymo bei personalo darbo sąlygų užtikrinimas. Vertinant jo įgyvendinimo kriterijus, pastebėtina, kad Strategijoje nėra aiškiai formuluojama laisvės atėmimo vietų modernizavimo koncepcija, kas atitinkamai apsunkina ir išskirtų kriterijų vertinimą.

Išanalizavus Strategijos efekto kriterijų, taip pat tikslus ir jų įgyvendinimo (rezultato) kriterijus bei priemonių planą, matyti, jog strateginio tikslo ketinama siekti iš esmės tik į laisvės atėmimo vietų pastatų ir apsaugos sistemą orientuotomis priemonėmis: naujų pataisos namų – tardymo izoliatorių statyba ir esamų pataisos namų rekonstrukcija. Tačiau laisvės atėmimo vietų modernizavimas suponuoja ne tik fizinius pastatų, aplinkos pokyčius, bet taip pat ir darbo su nuteistaisiais sistemos modernizavimą. Kriminologijos literatūroje jau įsitvirtinusios nuostatos, kad apie visuomenę sprendžiama pagal jos įkalinimo vietų kokybę, tačiau apie apsišvietusią visuomenę sprendžiama pagal tai, kaip ji elgiasi su savo kaliniais.¹

Todėl svarbu pastebėti, kad Strategijoje neskiriama dėmesio socialinio darbo su nuteistaisiais plėtojimo kryptims ir metodams, nėra akcentuojamas resocializacijos tikslų efektyvesnio įgyvendinimo užtikrinimas moderniose laisvės atėmimo vietose. Sprendimas išlaikyti patį terminą „pataisa“ kaip kertinį visos modernizuojamos sistemos apibūdinimui kelia tam tikrų abejonių. Terminas implikuoja požiūrį į nuteistuosius kaip į objektus, o ne subjektus, kaip į taisomus daiktus, o ne kaip į asmenis, turinčius žmogišką orumą ir esančius savaiminėmis vertybėmis. Strategijoje nepakankamai adresuojami laisvės atėmimo įstaigų darbuotojų poreikiai. Be abejo, geresnės fizinės aplinkos sąlygos atitinkamai turėtų pagerinti ir darbuotojų padėtį. Tačiau vargu, ar tai yra pakankama sąlyga skatinant darbuotojų motyvaciją ir įgyvendinant modernios penitencinės sistemos principus. Prie modernios laisvės atėmimo įstaigos strategijos įgyvendinimo vertinimo kriterijų siūlome įtraukti kriterijus, susijusius su įstaigų personalo darbo organizavimo modernizavimu, pavyzdžiui, tarp siektinų rezultatų nurodant, kiek kalinčiųjų turėtų tekti vienam prižiūrėtojui/psichologui/socialiniam darbuotojui ir pan. Pažymėtina, kad ne tik kalinių skaičius ar

¹ E. N. Ogbozor, A. Odoemena, F. O. Obi. From Hell to Hell: The Travails of Ex-prisoners in Nigeria // 11th International Conference on Penal Abolition. Tasmania, Australia, February 9-11, 2006. Žr. http://www.justiceaction.org.au/oldWebsite/ICOPA/icopaXI/icopaXI_docs/pdfs/Hell2Hell_ppr.pdf

įkalinimo vietos dydis lemia paslaugų kokybę, bet ir kalinių bei juos aptarnaujančio personalo santykis.

Atsižvelgiant į tai, Strategija turėtų būti papildyta priemonėmis, skirtomis šioms sritims modernizuoti, arba joms įgyvendinti turėtų būti sukurta kita strategija ar programa, įgyvendinama kompleksiskai su šia Strategija.

2. Atkreiptinas dėmesys, jos Strategijoje efekto kriterijai sutampa su kai kuriais rezultato kriterijais (gyvenamųjų patalpų plotas, tenkantis vienam asmeniui laisvės atėmimo vietoje, laisvės atėmimo vietoje laikomo vieno asmens vienos dienos išlaikymo lėšos); nėra aišku, kodėl būtent šie rezultato kriterijai priskirti ir prie efekto kriterijų. Pagal Strateginio planavimo metodiką (Žin., 2002, Nr. 57-2312) rezultato kriterijus yra tikslo pasiekimo vertinimo kriterijus – nauda, kurią, įgyvendinus programą, gauna tiesioginiai programos naudos gavėjai. Efekto kriterijus – institucijos strateginio tikslo arba valdymo srities plėtros strategijos tikslo pasiekimo vertinimo kriterijus – nauda, kurią, įgyvendinus atitinkamą strateginį tikslą, gauna ne tik tiesioginiai programos naudos gavėjai, bet ir kitos grupės. Atsižvelgiant į tai, gyvenamųjų patalpų plotą, tenkantį vienam asmeniui laisvės atėmimo vietoje, laisvės atėmimo vietoje laikomo vieno asmens vienos dienos išlaikymo lėšas reikėtų priskirti rezultato kriterijams, kaip labiausiai apibūdinančius naudą tiesioginiams Strategijos naudos gavėjams. Strategijos efekto kriterijai turėtų būti labiau sietini su visuomenės saugumu (recidyvo mažėjimu), išėjusių iš laisvės atėmimo vietų asmenų resocializacija ar pan.

3. Tiek strateginiame tikslė, tiek jo įgyvendinimo vertinimo kriterijuose vartojamos plačios sąvokos, kurios galėtų būti suvokiamos skirtingai, tačiau jų apibrėžimai Strategijoje nepateikiami. Strategijoje daug dėmesio skiriama įkalinimo vietų modernizavimui, tačiau lieka neaišku, kokias įkalinimo vietas jau galima laikyti moderniomis/modernizuotomis. Iš Strategijos 1 tikslo įgyvendinimo kriterijų darytina prielaida, jog įkalinimo vietos modernumas labiausiai siejamas su jos plotu bei su gyvenamosios patalpos plotu, tenkančiu vienam asmeniui. Išskirti kriterijai atrodo nepakankami moderniai laisvės atėmimo įstaigai apibrėžti, kurioje, remiantis tarptautine praktika, pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas resocializacijos tikslams siekti. Taigi toliau išskiriami keli aspektai, kuriems Strategijoje vertėtų skirti daugiau dėmesio.

4. Visų pirma, tai kalėjimo dislokacija. Šiuo atveju planuojant laisvės atėmimo vietų išsidėstymą, akcentuotinas ne tik konvojavimo išlaidų optimizavimas, tačiau resocializacijos aspektu, kuris turėtų būti prioritetas, svarbu, kad geografinė laisvės atėmimo įstaigos padėtis sudarytų patogesnes sąlygas šeimos nariams lankyti nuteistuosius, kas suteiktų progą reguliariesniems vizitams, sumažintų finansinį spaudimą šeimos nariams ir padėtų išlaikyti šeimas kartu. Šio socialinio ryšio palaikymas ir skatinimas yra vienas iš resocializacijos praktikos pagrindų, kadangi susilpnėję socialiniai ryšiai silpnina socialinę kontrolę.

Taip pat laisvės atėmimo vietų išdėstymas svarbus probacijos darbuotojams įsitraukiant į nuteistojo rengimą išėjimui iš laisvės atėmimo vietos. Esant palankiam laisvės atėmimo vietų

geografiniam išdėstymui tos pačios probacijos tarnybos ir pareigūnai pradėję darbą su asmeniu dar laisvės atėmimo vietoje galės sėkmingai jį tęsti jam išėjus į laisvę, kadangi nuteistojo laisvės atėmimo bausmės atlikimo vieta bus netoli jo gyvenamosios vietos.

5. Antra, Strategijoje tarp rezultato kriterijų nurodomas iš viso planuojamas laisvės atėmimo vietų kamerose apgyvendintų asmenų skaičius, o Priemonių plane – kiekvienos naujai pastatytos ar rekonstruotos laisvės atėmimo vietos dydis. Tačiau neaišku, kaip planuojama paskirstyti kamerose apgyvendintų asmenų skaičių kiekvienoje laisvės atėmimo vietoje.

Be to, pagal Priemonių plane numatytus skaičius, tenkančius kiekvienai laisvės atėmimo vietai, galima tvirtinti, jog dalis numatytųjų laisvės atėmimo vietų po modernizavimo bus didelės: Vilniaus tardymo izoliatorius – pataisos namai – 1620 vietų, Klaipėdos tardymo izoliatorius – pataisos namai – 800 vietų, Šiaulių tardymo izoliatorius – pataisos namai – 1180 vietų. Įkalinimo vietos dydis yra svarbus kalbant ne tik apie įkalinimo vietos kaštų optimizavimą², bet ir įkalinimo vietos resocializacijos tikslų įgyvendinimo galimybėms. Didelėse įkalinimo vietose problematiškas tampa individualizavimo principo taikymas nuteistiesiems reabilitacijos aspektu (individualių dienotvarkių sudarymas, laiko sąnaudų optimizavimas, kt.). Be to, aktualesni tampa įkalinimo vietos vidinio saugumo klausimai. Resocializacijos prasme, mažesnis kalinių kiekis yra optimalesnis nei didesnis. Nustatyta, jog per didelė kalinių koncentracija gali sukelti frustraciją, nerimą, susierzinimą, didinti vidinę įtampą.³ Dėl to gali atsirasti įvairių fizinių bei psichinių susirgimų. Per didelė žmonių koncentracija ir nuolat jaučiamas nepasitenkinimas bei įtampa gali pasireikšti ir agresyviais veiksmais, nukreiptais tiek prieš save, tiek prieš kitus. Pastebėtina ir tai, kad didesnė kalinių koncentracija vienoje vietoje lemia didesnę ligų epidemijų tikimybę.

² Akademinėje literatūroje, ypač vadybinės kriminologijos atstovų požiūriu, vykdant kalėjimų reformą, numatant jų poreikį, dydį ir kitas fizines charakteristikas, svarbu orientuotis ne tik į elgesio korekcijos filosofijas, bet ir įvertinti kalėjimo administracinius kaštus, tokiu būdu optimizuojant penitencinės sistemos funkcionavimą. Pripažįstama, kad stokojama analitinių žinių apie kalėjimų funkcionavimą, tačiau visgi atliktos studijos rodo, kad vidutinė kalėjimo administravimo kaina nėra pastovi, bet kinta priklausomai nuo kalinių skaičiaus. W. N. Trumbullo ir A. D. Witte atliktas determinantų, lemiančių kalėjimų kaštus, tyrimas atskleidė, kad kalėjimo kaštai bus didesni, jeigu kalinių skaičius yra arba mažas, arba labai didelis, jeigu kalėjime nėra suteikiama nepakankamai gyvenamojo ploto, individualių kamerų bei sanitarinių patogumų. Kriminologų atlikti skaičiavimai taip pat parodė, kad 1 proc. padidinus gyvenamąją erdvę, kaštai vidutiniškai sumažėja 2,1 proc.; 1 proc. padidinus vienviečių kamerų proporciją, kaštai sumažėtų 0,64 proc.; 1 proc. padidinus sanitarinių paslaugų tiekimą – sumažėtų 1,68 proc. Manoma, kad šie kaštų sumažėjimai, susiję su pagerėjusia kalinių morale bei sumažėjusiomis išlaidomis apsaugai. *Plačiau žr. A. Čepas, M. Dobrynina, S. Nikartas, A. Pocienė. Išvada dėl rekomenduotinių laisvės atėmimo įstaigų dydžių // Teisės institutas, 2010, P. 19.*

³ Žr. G. G. Gaes. The Effects of Overcrowding in Prison // *Crime and Justice*, Vol. 6, 1985, P. 95-146.

Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau - CPT) ataskaitų analizė parodo⁴, jog nustatant įkalinimo įstaigos dydžio ribas, reikia atsižvelgti į šiuos pagrindinius kriterijus:

- a. ar kalėjimo dydis netrukdytų užtikrinti kalinių gyvenimo kokybės ir saugumo.
- b. konkrečios šalies turimus resursus ir įkalinimo sistemos padėtį.

Praktikoje buvo taip pat pastebėta, kad, jeigu institucija yra per didelė ir individai jaučiasi įbauginti bei „paskendę“ joje, tai turės stiprų poveikį kalinių ir personalo psichologinei gerovei, o atitinkamai ir pagrindinių įkalinimo įstaigos tikslų įgyvendinimo efektyvumui. Siūlomas maksimalus kalėjimo dydis varijuoja tarp 100 - 600 kalinių. Jeigu skaičiai yra aukštesni, siūloma instituciją suskirstyti į pusiau autonominius vienetus, besidalinančius bendra infrastruktūra. Teigiama, kad esant žemesnei ribai, t.y. 100 - 125 lovoms, personalas sugeba atpažinti kiekvieną rezidentą ir užmegzti asmeninį ryšį. Nors pripažįstama, kad tokio dydžio atskiras kalėjimas galėtų būti pakankamai brangus, visgi įmanoma, kad jis egzistuotų kaip klasteris (*plačiau apie klasterinį įkalinimo vietos dizainą – 5 išnašoje*).

6. Kartu paminėtina, kad Strategijoje trūksta architektūrinio planuojamų modernių įkalinimo vietų sprendimo aptarimo. Įkalinimo vietos dizainas, t.y. pastato konstrukcija, faktiškai atspindi, į ką valstybėje orientuotos bausmės bei pati baudžiamoji politika – baudimą ir izoliavimą arba korekciją. Taigi architektūrinio sprendimo pasirinkimas yra be galo svarbus, kadangi individai yra baudžiami ir per architektūrą, o pastatas šiuo atveju atlieka baudimo metodo funkciją (pavyzdžiui, spindulinės formos kalėjimai buvo projektuojami tokiu būdu, kad užtikintų asmens izoliavimą ir griežtą stebėjimą bei priežiūrą), todėl iškelus atitinkamus tikslus ir uždavinius, reikėtų iškelti klausimą, ar jie įgyvendinami esamų arba planuojamų statyti pastatų rėmuose.

Atsižvelgiant į šiuolaikinės penitencinės sistemos tikslus ir funkcijas, architektūrinės kalėjimų tendencijas ir jų teikiamus privalumus, siūlytinas klasterinio kalėjimo modelis.⁵ Kalinių skaičius,

⁴ Žr. Report to the Azerbaijani Government on the visit to Azerbaijan carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 12 December 2008. CPT/Inf (2009) 28. <http://www.cpt.coe.int/documents/aze/2009-28-inf-eng.pdf>, Report to the Estonian Government on the visit to Estonia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or punishment (CPT) from 23 to 30 September 2003. CPT/Inf (2005) 6, <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2005-06-inf-eng.pdf>, Report to the Government of Ireland on the visit to Ireland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 13 October 2006. CPT/Inf (2007) 40. <http://www.cpt.coe.int/documents/irl/2007-40-inf-eng.pdf>, Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 30 March to 8 April 2005. CPT/Inf (2006) 20. <http://www.cpt.coe.int/documents/hun/2006-20-inf-eng.pdf> ir kt.

⁵ Klasterinis (*angl.* campus) įkalinimo vietos dizainas labiau primena universiteto teritoriją, susidarančią iš gyvenamųjų vienetų, t.y. klasterių ir funkcionalių pastatų, nei „tradicinę“ laisvės atėmimo įstaigą. Tokie kalėjimai dažniausiai turi keturis klasterius, pastatytus nedidelėse teritorijose ir aptarnaujamus centralizuotų virtuvės ir skalbyklos. Centrinis ofisas nebūtinai privalo būti sujungtas su kalėjimo pastatu, tačiau turėtų būti pakankamai arti visų kalėjimo klasterių, siekiant palengvinti kalėjimo administravimą. Toks kalėjimo modelis leistų kalėjimo prižiūrėtojui susipažinti su kaliniais asmeniškai. Tai padeda kalinčiam suteikti vertės jausmą visuomenėje ir nukreipti jį toliau nuo dehumanizuoto anonimiškumo ir identiteto praradimo, kas būdinga didelėms laisvės atėmimo įstaigoms. Kartu toks dizainas padeda sumažinti kalėjimo riaušių riziką, kadangi remiasi gyvenamosios erdvės decentralizacijos modeliu. Šis dizainas turi mažesnės įtakos vietiniams gyventojams negu didelis kalėjimas ir gali būti statomas palyginti nedidelėje

tenkantis vienai įkalinimo vietai, apskaičiuotas pagal maksimalią kalinčių prognozę 2025 metais – 7391 kalinys.⁶ Esant 6 modernioms laisvės atėmimo įstaigoms⁷, vienai įstaigai tektų 1232 kaliniai. Pasirinkus klasterinį dizainą ir vienoje teritorijoje decentralizuotu būdu, pavyzdžiui, teritorijos kampuose, išdėsčius 4 klasterius, kiekvienam jų tektų apytiksliai po 308 kalinius. Remiantis tarptautine praktika, siūlomas klasterio padalinimas į vienetus arba sekcijas neturėtų viršyti 80 kalinių. Šiuo atveju vienas aukštas galėtų sudaryti vieną sekciją, tuomet siūloma statyti 4 aukštų pastatus – klasterio sekcijai tektų po 77 kalinius. Ekspertai pabrėžia, kad mažesni vienetai pasiekia daugiau autonomiškumo ir užtikrina artimesnį kontaktą tarp kalinių ir pareigūnų, kas yra svarbu resocializacijos praktikai. Toks skaičius leidžia kaliniams jaustis ne anonimiškais statistiniais vienetais, o individualiais, neprarasti savo tapatumo.

7. Trečia, pažymėtina, kad didesnis kamerose apgyvendintų asmenų skaičius ir gyvenamųjų patalpų plotas, tenkantis vienam žmogui, nėra lemiami kriterijai, užtikrinant tinkamas gyvenimo sąlygas, ypač resocializacijos aspektu, laisvės atėmimo įstaigoje, esančiam žmogui. Šiuo atveju akademinėje literatūroje, Europos kalėjimų taisyklėse⁸, CPT ataskaitose⁹ ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimuose¹⁰ šalia gyvenamojo ploto dydžio yra pabrėžiamos kitos labai svarbios fizinės gyvenimo sąlygos: gyvenamojo ploto erdvė kubiniais metrais¹¹, natūralus apšvietimas (kas itin svarbu sudarant tinkamas mokymosi sąlygas)¹², šildymas, vėdinimas, bendro naudojimo erdvių dydis, higienos ir sveikatos sąlygos. Kalbant apie apšvietimą pačioje įkalinimo vietoje, pastebėtina, kad vis dažniau šiuolaikinių kalėjimų dizainui pasirenkamos stiklinės konstrukcijos, kas leidžia ne tik optimizuoti kalėjimo sąnaudas, maksimaliai išnaudojant dienos šviesą, bet ir pagerinti saugumo užtikrinimą įstaigos viduje, sumažinant „aklų“ zonų problemą ir pagerinant matomumą.

Vertinant Strategijoje nurodomą rezultato kriterijų siektiną 5 kvadratinių metrų, tenkančių vienam kaliniui reikšmę, galima teigti, jog ji atitinka minimalius tarptautinius standartus. Nors

teritorijoje. Plačiau žr. *A. Čepas, M. Dobrynina, S. Nikartas, A. Pocienė. Išvada dėl rekomenduotinių laisvės atėmimo įstaigų dydžių // Teisės institutas, 2010, P. 19.*

⁶ Žr. 9 punktą apie kalinių populiacijos dydį Lietuvoje 2025 – 2042 m.: statistines prognozes.

⁷ Toks modernių laisvės atėmimo vietų skaičius nurodytas Strategijoje kaip efekto kriterijaus siektina reikšmė, nors pagal priemonių plane numatytų pastatyti ir rekonstruoti pataisos namų ir tardymo izoliatorių skaičių ši reikšmė turėtų būti didesnė.

⁸ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules // <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>

⁹ CPT Annual General Reports: <http://www.cpt.coe.int/en/docsannual.htm>

¹⁰ *Lind v. Russia*, no. 25664/05, § 59, 6 December 2007; *Kantyrev v. Russia*, no. 37213/02, §§ 50-51, 21 June 2007; *Andrey Frolov v. Russia*, no. 205/02, §§ 47-49, 29 March 2007; *Labzov v. Russia*, no. 62208/00, § 44, 16 June 2005; and *Mayzit v. Russia*, no. 63378/00, § 40, 20 January 2005; *Babushkin v. Russia*, no. 67253/01, § 44, 18 October 2007; *Ostrovar v. Moldova*, no. 35207/03, § 89, 13 September 2005; *Peers v. Greece*, no. 28524/95, §§ 70-72; *Belevitskiy v. Russia*, no. 72967/01, §§ 73-79, 1 March 2007; *Valašinas v. Lithuania*, no. 44558/98, § 104.

¹¹ Pavyzdžiui, CPT pripažįsta, kad siektinas plotas vienam asmeniui yra 7 kvadratiniai metrai - tarp sienų turi būti bent 2 metrų atstumas, kameros aukštis turi būti bent 2,5 metro (žr.: General Report - CPT/Inf (92) 3, § 43)

¹² Pavyzdžiui, Europos kalėjimų taisyklių 18 straipsnio komentare pabrėžiama, jog siekiant užtikrinti pakankamą apšvietimą, kameros langai neturi būti uždengti ar būti su nepermatomu (matiniu) stiklu. Siūloma atsižvelgti į konkrečių šalių klimato sąlygas, pavyzdžiui, pažymima, kad Šiaurės Europoje ne visada yra įmanoma skaityti ar dirbti natūralioje šviesoje žiemos metu (žr.: Commentary to Recommendation REC (2006) 2 Of the Committee of Ministres to Member States on the European Prison Rules: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/E%20commentary%20to%20the%20EPR.pdf). Taip pat žr. *N. Murphy. Prison Cell Design Concept. Žr. <http://prisondesign.org>*

Europos Tarybos 2006 m. patvirtintos Europos kalėjimų taisyklės tiesiogiai nenurodo, koks kamerų plotas yra tinkamas,¹³ tačiau šių taisyklių komentare¹⁴ yra pasisakoma, kad CPT jau "yra pradėjęs formuluoti nuostatas", kurios nustatys kamerų ploto standartus. Minimalus tinkamas plotas, CPT nuomone, yra 4 kvadratiniai metrai asmeniui dvivietėse bei daugiavietėse kamerose ir 6 kvadratiniai metrai vienutėse. Kartu yra pabrėžiama, kad šitie plotai negali būti vertinami kaip norma – t.y. jie yra laikomi mažais ir neturėtų būti remiamasi Komentaru kaip pagrindu nustatyti būtent tokius plotus. Komentare teigiama, kad CPT sektiniais pavyzdžiais laiko asmenų kalinimą vienvietėse kamerose, kurių dydis yra 9 arba 10 kvadratinų metrų.

Taigi 5 kvadratiniai metrai atitiktų minimalius reikalavimus tik tuo atveju, jei kameros būtų įrengiamos daugiau negu vienam asmeniui. Kita vertus, Europos kalėjimų taisyklių 18.5 paragrafe yra įtvirtinta nuostata, jog kaliniams nakties metu turėtų būti suteikiamos individualios kameros, išskyrus jei jų pačių interesais jie turi būti kalinami kartu su kitais asmenimis.¹⁵

Atsižvelgiant į tai, manome, jog tarp siektinų rezultatų turėtų būti įtraukti ir kiti modernias fizines kalinimo sąlygas parodantys kriterijai, tokie kaip gyvenamųjų ir bendro naudojimo patalpų erdvė kubiniais metrais, pakankamas natūralus apšvietimas, vėdinimas ir šildymas.

8. Ketvirta, diskutuotinas Strategijos kriterijus dėl fizinės apsaugos postų pakeitimo moderniomis technologijomis (iki 70 proc.). Pastebėtina, kad didelės reikšmės tvarkos palaikymui turi ne tiek technologijos, kiek socialiniai ryšiai, šiame kontekste tarp kalinčiųjų ir prižiūrėtojų. Mokslininkai pabrėžia, kad didelis technologizavimo lygis, dažniausiai byloja apie prastą įkalinimo vietos dizainą. Pasitikėjimas technologiniais sprendimais mažinant pavojaus galimybę ir stiprinant kontrolę, gali būti rizikingas, kadangi iškilus techniniams sutrikimams, personalas tiesiog jausis bejėgis valdyti iškilusią situaciją. Taigi technologijos neturėtų būti pagrindinis tikslas, bet turėtų būti naudojamos tik kaip pagalbiniė priemonė personalo vykdomai kontrolei ir priežiūrai, kuri ilgainiui rodo esanti efektyvesnė negu elektroninės priemonės. Be to, ekspertai pabrėžia, kad technologijos yra ne tik nepakankamos priemonės, bet netgi duoda priešingus rezultatus, sumažindamos asmeninį kontaktą tarp kalinių ir prižiūrėtojų, kuriuo remiasi tiesiogine priežiūra, o kartu ir resocializacijos praktika. Kartu, kuo daugiau laisvės atėmimo įstaigos įdiegia apsaugos priemonių, stebėjimo kamerų, įdarbina apsaugos darbuotojų, įkuria izoliatorių, tuo brangesnis

¹³ Jose tik pažymima, kad turi būti užtikrinta tinkama erdvė ir kvadratiniais, ir kubiniais metrais. Europos kalėjimų taisyklių 18 paragrafo 1 punktas: Gyvenimo sąlygos, kurios suteikiamos kaliniams, ir ypačiai, miegamosios erdvės, turi būti tokios, kad būtų gerbiamas žmogiškasis orumas ir, kiek tai įmanoma, privatumas, taip pat jos turi atitikti sveikatos ir higienos reikalavimus, turi būti atsižvelgiama į klimato sąlygas ir ypačiai į gyvenamąjį plotą kvadratiniais metrais ir jo erdvę kubiniais metrais, apšvietimą, apšildymą ir ventiliaciją (žr.: Recommendation Rec(2006)2of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules // <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>)

¹⁴ Commentary to Recommendation REC (2006) 2 Of the Committee of Ministres to Member States on the European Prison Rules: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/legal_instruments/E%20commentary%20to%20the%20EPR.pdf

¹⁵ Recommendation Rec(2006)2of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules // <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>

tampa įkalinimo vietos pastatymas bei jo išlaikymas. Kita vertus, kuo tinkamesnį gyvenimą kaliniai gaus būdami laisvės atėmimo įstaigoje (atitinkantį jų, kaip individų ir teisės pažeidėjų, poreikius), tuo mažiau bus reikalinga juos resocializuoti išeinant į laisvę.

9. Sprendžiant laisvės atėmimo vietų skaičiaus ir jų dydžio klausimus, svarbus yra kalinių skaičiaus prognozavimas. Norint įvertinti, koks galėtų būti bendras kalinių skaičius Lietuvoje 2025 m. ir 2042 m., turimomis sąlygomis galima atlikti tik preliminarius statistinius matematinius skaičiavimus. Jiems pakanka dviejų dydžių: **įkalinimo lygio** (kalinių skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų) šalyje ir bendro valstybės **gyventojų skaičiaus** kiekvienais metais.

Prognozuojant įkalinimo lygį Lietuvoje, verta atsižvelgti į šiuo metu žinomus rodiklius. 2009 m. įkalinimo lygis Lietuvoje buvo 239 kaliniai 100 000 gyventojų. Per visą Nepriklausomybės laikotarpį jis buvo mažesnis tik 2007 m. – 232 / 100 000. Per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį įkalinimo lygis išaugo nuo 248 (1991 m.) iki 410 (1999 m.). Toks padidėjimas aiškintinas iš esmės pasikeitusiomis politinėmis bei ekonominėmis sąlygomis ir prasidėjusia teisės reforma. Tiesa, 2000 m. dėl paskelbtos amnestijos įkalinimo lygis reikšmingai sumažėjo iki 273 ribos. Antrajame Nepriklausomybės dešimtmetyje įkalinimo lygis mažėjo. Tai galima aiškinti daugiau mažiau nusistovėjusia kriminogenine padėtimi bei pasibaigusia teisės reforma.¹⁶ Tiesa, galima teigti, jog ir per šį laikotarpį nusikaltimų, taip pat ir įkalinimo lygis kito ir dėl baudžiamojo įstatymo pakeitimų.¹⁷

Per visą Nepriklausomybės laikotarpį (1991 – 2009 m.) įkalinimo lygio vidurkis – 298 kaliniai 100 000 gyventojų. Tačiau laikotarpyje po baudžiamojo įstatymo įsigaliojimo (2004 – 2009 m.) jis yra kiek mažesnis – **241 kalinys 100 000 gyventojų**. Būtent šį antrąjį vidurkį galima laikyti atskaitos tašku tolimesniems skaičiavimams, kadangi pirmasis Nepriklausomybės laikotarpis dėl esminių socialinių bei ekonominių pokyčių ir minėtų reformų negali tinkamai atspindėti tolimesnės valstybės raidos. Tokį atvejį galima laikyti **I scenarijumi**.

Pagal **II scenarijų** galima tikėtis, kad ilgainiui Lietuva pasieks Rytų valstybių, priklausančių Europos Sąjungai, vidurkį – **145 kaliniai 100 000 gyventojų**. Na, ir **III** – optimistinis – **scenarijus** galėtų susiklostyti tikintis, kad Lietuva priartės prie Europos Sąjungos vidurkio **95 kalinių 100 000 gyventojų**.

Kaip minėta, norint paskaičiuoti būsimą absoliutų kalinių skaičių Lietuvoje, reikia įvertinti ir gyventojų skaičiaus pokyčius.¹⁸ 1991 m. Lietuvoje gyveno 3 702 000 gyventojų, o 2009 m. jau tik 3 349 900. Tai iliustruoja Lietuvos populiacijos mažėjimą. Paskaičiavus, paaiškėjo, jog per visą

¹⁶ Nors šiuo metu baudžiamoji politika kritikuojama dėl savo nepastovumo ir aiškios krypties neturėjimo, bet tuo požiūriu, kad priimtieji įstatymai nėra keičiami iš esmės, galima laikyti, jog ji yra daugiau mažiau nusistovėjusi. 2000 m. buvo priimtas naujasis Baudžiamasis kodeksas, kuris įsigaliojo 2003 m. kartu su naujuoju Baudžiamojo proceso kodeksu ir Bausmių vykdymo kodeksu.

¹⁷ Baudžiamasis įstatymas yra nuolat koreguojamas, derinant jį su Europos Sąjungos reikalavimais bei tarptautiniais norminiais aktais.

¹⁸ Plačiau žr. 1 Priedas.

Nepriklausomybės laikotarpį vidutinis kasmetinis gyventojų mažėjimo tempas buvo 0,55 procentiniai punktai. Beje panašų (0,5) populiacijos mažėjimo tempą Lietuvai ateityje prognozuoja ir Pasaulio Banko ekspertai.¹⁹ Todėl, remiantis šiuo dydžiu, galima prognozuoti, kad Lietuvoje **2025 m.** gyvens **3 066 962**, o **2042 m.** – **2 792 478** gyventojai.

Taigi, atsižvelgiant į galimus įkalinimo lygius Lietuvoje ir būsimą bendrą gyventojų skaičių, galima paskaičiuoti, kokio galima tikėtis bendro kalinių skaičiaus Lietuvoje 2025 m. ir 2042 m.

1 lentelė Kalinių skaičiaus prognozės Lietuvoje 2025 ir 2042 m. (trys scenarijai)

Įkalinimo lygis	Bendras gyventojų skaičius	2025 m. (3 066 962)	2042 m. (2 792 478)
	I scenarijus (241/ 100 000)		7 391
II scenarijus (145/ 100 000)		4 447	4 049
III scenarijus (95 / 100 000)		2 914	2 652

Iš 1 lentelės matyti, jog 2025 m., jeigu įkalinimo lygis svyruos apie Lietuvos vidurkį, galima tikėtis 7391 kalinių įkalinimo įstaigose, jeigu jis sumažės iki ES narių Rytų valstybių vidurkio, bus 4447 kaliniai, o geriausiu atveju, jei bus pasiektas ES vidurkis, Lietuvoje kalės 2914 asmenų. Atitinkamai 2042 m. pagal pirmąjį scenarijų galima tikėtis 6730 kalinių Lietuvoje. Pagal antrąjį – 4049, o pagal trečiąjį – 2652.

Koks scenarijus iš tiesų susiklostys Lietuvoje, galima daryti tik prielaidas. Visgi planuojant kalinių skaičių, kurių galėtų talpinti Lietuvos įkalinimo įstaigos, manytume, galima orientuotis į didesnįjį (I scenarijus). Pirmą, dėl to, kad pastaruoju metu Lietuvoje griežtinama baudžiamoji politika (pvz., griežtinamos sankcijos už organizuotus nusikaltimus, korupciją, su narkotikais susijusias veikas ir kt.). Antra, 2008 m. lapkričio 27 d. Europos Taryba priėmė pamatinį sprendimą (2008/909/TVR) dėl nuosprendžių baudžiamosiose bylose tarpusavio pripažinimo principo taikymo, skiriant laisvės atėmimo bausmes ar su laisvės atėmimu susijusias priemones, siekiant jas vykdyti Europos Sąjungoje. Įgyvendinus šį sprendimą, į Lietuvą bus grąžinami užsienyje nuteisti laisvės atėmimo bausme Lietuvos Respublikos piliečiai.

Kita vertus, bendrą kalinių skaičiaus mažėjimą ir artėjimą prie II scenarijaus (darant prielaidą, kad kriminogeninė situacija daugiau mažiau išliks pastovi) galėtų lemti vėliau švelnesnės bausmės, jų alternatyvos, dekriminalizacijos procesai. Be to, demografai Lietuvai (kaip ir daugeliui Vakarų Europos valstybių) prognozuoja tolesnį visuomenės senėjimą, didėjant vyresnio amžiaus

¹⁹ Plačiau žr. The Demographic Transition in Eastern Europe and the Former Soviet Union: http://siteresources.worldbank.org/ECAEXT/Resources/publications/454763-1181939083693/chaw_045-072_ch01.pdf (žiūrėta 2010-07-27)

žmonių daliai ir atitinkamai mažėjant jaunų gyventojų bendroje populiacijoje. Kalėjimų departamento duomenimis, nuo 1999 m. iki 2007 m. tarp nuteistųjų laisvės atėmimu vos ne pusė buvo nuo 21 iki 30 metų amžiaus asmenys (pvz., 50 proc. 2001 m. ir 43 proc. 2007 m.), kai Lietuvos populiacijoje apskritai šio amžiaus gyventojai Lietuvoje 2005 – 2010 m. sudarė 14 – 15 proc. Taigi atsižvelgiant į Lietuvos visuomenės senėjimo prielaidą ir tai, kad tarp kalinių nemažą dalį sudaro būtent jauni žmonės, galima daryti išvadą, kad galbūt mažės ir absoliutus kalinių skaičius. Pavyzdžiui, 2007 m. Lietuvoje gyveno 494297 20 – 29 amžiaus asmenys. Tais pat metais tokio amžiaus grupėje tarp atliekančiųjų laisvės atėmimo bausmę buvo 2555 kaliniai. Tokiu būdu jie sudarė vos 0,00005 proc. nuo visų jaunų 20-30 m. amžiaus žmonių Lietuvoje. Kitas bendrą gyventojų skaičių lemiantis veiksnys, į kurį verta atkreipti dėmesį – emigracija. Skaičiuojama, jog nuo praėjusio amžiaus 10 dešimtmečio Lietuva neteko apie trečdaliu milijono tautiečių. Tai daugiausia jauno darbingo amžiaus. Taigi tai dar vienas veiksnys, lemiantis jauno amžiaus žmonių mažėjimą Lietuvoje.

Senosios Europos Sąjungos valstybės susiduria su imigrantų problema. Dažnai tai nelegalūs ekonominiai imigrantai, kurie ne visuomet geba integruotis į visuomenę, įsitraukia į nusikalstamą veiklą, o ilgainiui papildo kalinių skaičių. Europos valstybėse, kuriose imigracija yra didelė, užsieniečiai sudaro ženkliai įkalinimo įstaigų populiacijos dalį, pavyzdžiui, 2003 m. Vokietijoje užsieniečiai sudarė 19,3 proc., Jungtinėje Karalystėje – 11 proc., Italijoje – 29,7 proc. visos įkalinimo įstaigų populiacijos.²⁰ Tačiau Lietuvai prognozuoti tokios ateities, bent jau artimiausiu laikotarpiu, negalima. Lietuva yra daugiau tranzito nei traukos valstybė. 2006 m. Eurostato duomenimis, iš ES registruotų 3 mln. imigrantų Lietuvoje gyveno 2 200. Palyginus su kitomis ES šalimis mažiau jų buvo tik Maltoje – 700. 2006 m. daugiausia imigrantų gyveno Ispanijoje – 803 000, Vokietijoje – 558 000 ir Jungtinėje Karalystėje – beveik 452 000. Lietuvoje tūkstančiui gyventojų teko 0,7 imigrantai ir tik Rumunijoje jų teko mažiau – 0,4. Skirtingai, pavyzdžiui, Airijoje tūkstančiui gyventojų teko 19,6 imigrantų, Kipre – 18,7 ir Ispanijoje – 18,1. ES vidurkis sudarė 6,2 imigranto tūkstančiui gyventojų.

Apibendrinant kalinių skaičiaus prognozes 2025-2042 m. Lietuvoje ir įvertinus šiam skaičiui didžiausią poveikį galinčius padaryti veiksnius, siūlytume orientuotis į I prognozės scenarijų, tikintis apie 7391 kalinio 2025 m. ir apie 6730 kalinių 2042 m. Lietuvos įkalinimo įstaigose. Vertinant iš humaniškos ir reabilitacinių pozicijų, jei susiklostytų optimistiškesnis kalinių skaičiaus prognozės scenarijus (II arba III scenarijus), kiek mažesnis kalinių skaičius, nei jų gali talpinti įkalinimo įstaigos, galės būti išnaudojamas leidžiant nuteistiesiems gyventi atskirose kamerose, didinant asmeninės erdvės plotus.

²⁰ 3rd Edition (2006) of the European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics. 2000-2003. Prepared by Marcelo F. Aebi. http://www.europeansourcebook.org/editie3_doc/esb3full.doc

Lietuvoje, skirtingai nei nusikalstamumas,²¹ kalinių skaičius dar nebuvo prognozuojamas. Tokioms prognozėms reikalinga sukurti ir statistinius modelius, kurių mūsų šalyje dar nėra. Skirtingai, Jungtinėje Karalystėje (tiksliau Anglijoje ir Velse) kalinių skaičiaus prognozės yra atliekamos jau kuris laikas (plačiau žr. 2 priedas). Šiuo tikslu yra sukurtos specialios programos ir modeliai, į kuriuos įtraukiama daugelis rodiklių, kurie daro tiesioginę įtaką kalinių skaičiui (esamas kalinių skaičius, laisvės atėmimo trukmė, išleistų/ priimtų asmenų skaičius ir kt.). Šie statistiniai metodai galėtų būti taikomi ir Lietuvoje. Tam reikalingas suinteresuotų institucijų (tokių kaip Vidaus reikalų ministerijos, Teisingumo ministerijos, Kalėjimų departamento, įvairių NVO) bendradarbiavimas, į jų ratą įtraukiant Statistikos departamentą prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

10. Strategijoje ir jos įgyvendinimo priemonių plane numatytas privačių subjektų lėšų pritraukimas statant ir rekonstruojant esamas laisvės atėmimo vietas. Visiškai privačių įkalinimo įstaigų kūrimo Lietuvoje galimybes, vertintume kritiškai. Privačios iniciatyvos įvairiose įkalinimo įstaigų veiklos srityse turėtų būti skatinamos, tačiau privalo atitikti visuomenės ir nuteistųjų interesų pirmumo bei sėkmingos socialinės integracijos principus. Europos valstybėse labiausiai paplitusi dalinio įkalinimo įstaigų privatizavimo forma, kai privatizuojamos tik tam tikros paslaugos, nesusijusios su pagrindinių bausmės vykdančių institucijų funkcijomis. Visiško privatizavimo praktika dažnesnė neoliberalių valstybių grupėje, ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Didžiojoje Britanijoje. Tačiau ir šiose valstybėse privačios įkalinimo įstaigos kol kas sudaro tik nežymią įkalinimo sistemos dalį. Pagrindiniai šių valstybių įkalinimo įstaigų privatizavimo tikslai yra pragmatinio pobūdžio: išspręsti kalėjimų perpildymo, didelių išlaidų, prastų kalėjimo sąlygų bei recidyvo problemas. Mokslinės literatūros analizė rodo, jog šie uždaviniai šiose šalyse išspręsti tik iš dalies. Tai sudaro prielaidas abejoti įkalinimo įstaigų visiško privatizavimo formos nauda bei tikslingumu.²²

Parengė Kriminologinių tyrimų skyriaus mokslo darbuotoja dr. Aušra Pocienė, tyrėja Laura Ūselė, tyrėjas Simonas Nikartas, jaunesnioji mokslo darbuotoja Margarita Dobrynina.

Direktorius

Algimantas Čepas

Laura Ūselė, tel. 2101672, el. p.: laura@teise.org

²¹ Atsižvelgdami į socialines ekonomines sąlygas valstybėje ir baudžiamosios politikos tendencijas, 2008 m. Lietuvos mokslininkai pateikė vertinimus, koks galėtų būti nusikalstamumas Lietuvoje 2015 m. Plačiau žr.: Babachinaitė Genovaitė, Jurgelaitienė Gitana, Justickis Viktoras, Pečkaitis Justinas-Sigitas, Petkus Artūras, Piesliakas Vytautas, Uscila Rokas, Čepas Algimantas, Gavelis Vytautas, Justickaja Svetlana, Mačernytė-Panomariovienė Ingrida, Malinauskaitė Jolita, Mališauskaitė-Simanaitienė Sonata, Kalpokas Vaidas; Ūselė Laura, Valatkevičius Darius, Babachinaitė Genovaitė (redaktorius), Justickaja Svetlana (redaktorius) Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. : monografija / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008. 360 p. ISBN 978-9955-19-100-1.

²² S.Nikartas, G.Sakalauskas, S.Mališauskaitė-Simanaitienė. Įkalinimo įstaigų privatizavimas: užsienio valstybių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje// Teisės problemos. 2008, Nr. 3. P. 51-82.

1 Priedas

DUOMENYS APIE SUIMTUOSIUS IR NUTEISTUOSIUS LAISVĖS ATĖMIMO BAUSME
BEI JŲ SKAIČIAUS PROGNOZĖ

1 lentelė Įkalinimo lygis, suimtieji ir nuteistieji laisvės atėmimu Lietuvoje 1991 – 2009m.
(metų pabaigoje)

Metai	100 000 gyventjų	Suimtieji	Nuteistieji laisvės a. bausme	Iš viso metų pabaigoje
1991	248	1781	7394	9175
1992	270	2464	7436	9900
1993	284	2999	7358	10357
1994	351	3337	9445	12782
1995	368	2925	10364	13289
1996	340	2193	10007	12200
1997	383	2576	11052	13628
1998	407	2421	11983	14404
1999	410	2207	12205	14412
2000	273	1915	7601	9516
2001	333	1811	9755	11566
2002	320	1656	9414	11070
2003	234	1362	6701	8063
2004	237	1284	6841	8125
2005	239	1127	7010	8137
2006	238	997	7082	8079
2007	232	955	7082	7866
2008	260	1208	7447	8000
2009	239	978	7022	8655

2 lentelė Lietuvos gyventojų skaičius 1991-2009 m. ir gyventojų skaičiaus prognozės 2010 – 2042 m.

Metai	Gyventojų skaičius (tūkst.)	Populiacijos kitimo	Metai	Gyventojų skaičius	Populiacijos kitimo
-------	--------------------------------	------------------------	-------	-----------------------	------------------------

		tempas (proc.)		(tūkst.)	tempas (proc.)
1991	3702		2017	3205,311	-0,55
1992	3706,3	0,1	2018	3187,682	-0,55
1993	3693,9	-0,3	2019	3170,149	-0,55
1994	3671,3	-0,6	2020	3152,713	-0,55
1995	3643	-0,8	2021	3135,374	-0,55
1996	3615,2	-0,8	2022	3118,129	-0,55
1997	3588	-0,8	2023	3100,979	-0,55
1998	3562,3	-0,7	2024	3083,924	-0,55
1999	3536,4	-0,7	2025	3066,962	-0,55
2000	3512,1	-0,7	2026	3050,094	-0,55
2001	3487	-0,7	2027	3033,319	-0,55
2002	3475,6	-0,3	2028	3016,635	-0,55
2003	3462,5	-0,4	2029	3000,044	-0,55
2004	3445,9	-0,5	2030	2983,544	-0,55
2005	3425,3	-0,6	2031	2967,134	-0,55
2006	3403,3	-0,6	2032	2950,815	-0,55
2007	3384,9	-0,5	2033	2934,585	-0,55
2008	3366,4	-0,5	2034	2918,445	-0,55
2009	3349,9	-0,5	2035	2902,394	-0,55
2010*	3331,476	-0,55	2036	2886,43	-0,55
2011	3313,152	-0,55	2037	2870,555	-0,55
2012	3294,93	-0,55	2038	2854,767	-0,55
2013	3276,808	-0,55	2039	2839,066	-0,55
2014	3258,786	-0,55	2040	2823,451	-0,55
2015	3240,862	-0,55	2041	2807,922	-0,55
2016	3223,037	-0,55	2042	2792,478	-0,55

* Nuo 2010 m. skaičiuojamos gyventojų skaičiaus prognozės, su sąlyga, kad vidutiniškai kiekvienais metais Lietuvos gyventojų sumažės 0,55 procentiniais punktais.

2 Priedas

JUNGTINĖS KARALYSTĖS PATIRTIS, PROGNOZUOJANT KALINIŲ POPULIACIJĄ

Kai kuriose užsienio valstybėse yra atliekamos periodinės statistinės kalinių skaičiaus prognozės. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, tiksliau Anglijoje ir Velse, yra sukurta kalinių skaičiaus prognozavimo sistema, apimanti skirtingus statistinius modelius, įtraukiant skirtingų institucijų duomenis (žr. 1 pav.).²³

Norint nusakyti, koks bus kalinių populiacijos skaičius, pirmiausia daromi matematiniai statistiniai skaičiavimai, taikant du: trumpalaikį ir ilgalaikį kalinių skaičiaus prognozės modelius. Pagal trumpalaikį modelį prognozės daromos vos porai metų į priekį kiekvienam mėnesiui, remiantis labai konkrečiais skaičiais. Šio modelio trūkumas, kad jis neužčiuopia ilgalaikių tendencijų. Dėl to trumpalaikės prognozės nuolat tikslinamos, atsižvelgiant į aktualius skaičius. Ilgesniems laikotarpiams prognozuoti taikomas ilgalaikis modelis.

Be šių modelių taikymo, kurie apima daugiau statistinę informaciją, atsižvelgiama į galimus kitus, taip lengvai neapskaičiuojamus veiksnius. Vienas iš jų - tai įvairių politinių modelių ir strategijų taikymas, kuris turi įtakos baudžiamajai politikai, taip pat ir įkalinimui (pvz., kriminalizacijos, dekriminalizacijos procesai ir pan.). Antra vertus, kalinių skaičiui gali turėti įtakos ir tai, kaip traktuojami asmenys, turintys pavojingų asmenybės sutrikimų (ar jie įkalinimi apibrėžtiems ar neapibrėžtiems terminams, galbūt jiems taikomos alternatyvios bausmės ir pan.). Trečias, ne mažiau svarbus veiksnys – pačios baudžiamosios justicijos sistemos funkcionavimas – jos darbo tempai ir rezultatai (prokuratūros bei teismų darbo sparta ir efektyvumas). Šiam veiksmui savo ruožtu įtakos turi kriminogeninė padėtis (kokie dominuoja nusikaltimai, pvz. organizuotas nusikalstamumas) ir jos tendencijos (daugėja, mažėja ir pan.).

Trumpalaikės kalėjimų prognozės modelis

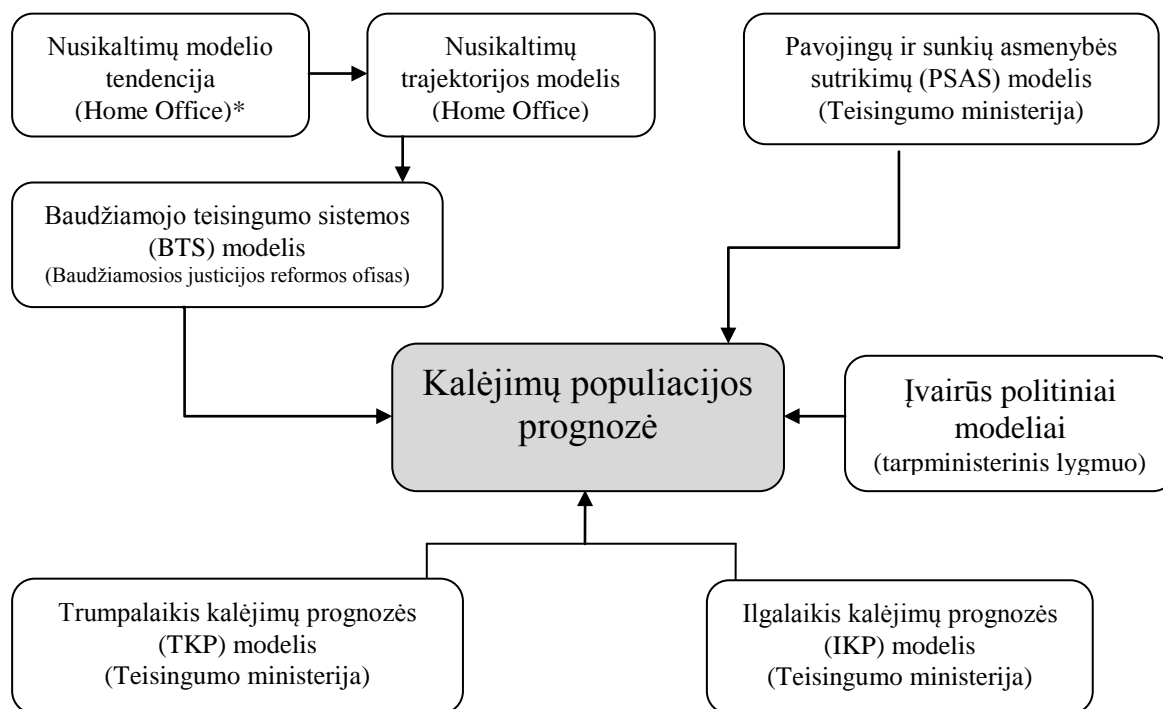
Pagal šį modelį trumpalaikės prognozės daromos, įvertinant esamas nusikaltimų, baudžiamosios politikos ir kitas tendencijas. Prognozuojant atsižvelgiama į esamą kalinių skaičių ir paskirtųjų bausmių trukmę. Taip pat skaičiuojama, kiek asmenų galimai pakliūs į įkalinimo įstaigas bei kiek jų bus išleisti. Tokios trumpalaikės prognozės daromos dvejiems metams į priekį, paskaičiuojant kalinių skaičių kiekvienam mėnesiui. Tačiau prognozuojama ne visa kalinių populiacija, bet prieš tai ji suskirstoma į mažesnes subpopuliacijas pagal įkalinimo tipą, nuteistųjų lytį ir amžių, paskirtų bausmių trukmę (taip pat atskirai išskiriami tie, kuriems paskirta neapibrėžtos trukmės laisvės

²³ Plačiau apie JK atliekamas prognozes galima rasti čia: Prison Population Projections, 2009-2015 England and Wales: <http://www.justice.gov.uk/publications/docs/stats-prison-population-projections-2009-2015.pdf> (žiūrėta 2010-07-27).

atėmimo bausmė). Atlikus prognozes kiekvienai subpopuliacijai, šios prognozės sumuojamos ir apskaičiuojamas bendras galimas kalinių skaičius.

Trumpalaikiai kalėjimų prognozei naudojami trys metodologijos:

1 pav. Anglijos ir Velso (JK) kalėjimų populiacijos prognozavimo schema

* Lietuvoje Home Office atitinka Vidaus reikalų ministerija

1. Priėmimo/ išleidimo pasiskirstymo metodas

Taikant šį metodą, matuojamas skirtumas tarp patenkančių į ir išeinančių iš įkalinimo įstaigų asmenų skaičiaus kas mėnesį. Tam naudojama statistinė laiko serijų programa *X-12 ARIMA*.²⁴ Remiantis jau turimais praeities duomenimis, prognozuojama, kiek ateityje bus paleista ir priimta kalinių į įkalinimo įstaigas. Šis prognozavimo metodas labiau tinka toms kalinių populiacijoms, kuriems paskirti trumpi ir apibrėžti laisvės atėmimo terminai.

2. Populiacijos X-12 ARIMA metodas

Šiuo metodu, remiantis archyviniais duomenimis, prognozuojamas kalinių skaičius, kai neturima pakankamai duomenų apie išleistus ir naujai įkalintus asmenis. Taip pat jis taikomas toms kalinių kategorijoms, kurie nuteisti ilgesnėmis nei 4 m. laisvės atėmimo bausmėmis, prognozuoti. Čia taip pat naudojama *X-12 ARIMA* laiko serijų programa.

3. Vartotojo nustatytas metodas

²⁴ X-12 ARIMA yra statistinė programa, kuri pateikia prognozes, remiantis mėnesiniais laiko serijų duomenimis. Ją sukūrė JAV surašymo biuras ir yra patvirtinta Statistikos departamento prie vyriausybės (JK). Daugiau apie programą: www.census.gov/srd/www/x12a.

Tai atvejais, kai trūksta archyvinių duomenų, pagal kuriuos, pritaikant statistinius skaičiavimus, galima būtų prognozuoti ateitį, naudojami kiti prognozės būdai. Tada į prognozavimą įtraukiamos visos suinteresuotos institucijos ir grupės (tiek iš vyriausybinių, tiek iš NVO sektoriaus) ir atliekamos kalinių skaičiaus prognozės jau nesiremiant statistika.

Trumpalaikės kalėjimų prognozės modelis paprastai neapima ir neįvertina kalinių skaičiaus ir paskirtų bausmių tendencijų ilgalaikėje perspektyvoje. Tačiau priėmimo/ išleidimo pasiskirstymo ir *X-12 ARIMA* metodai labiau tinka netolimoms prognozėms atlikti. Todėl visgi galima teigti, kad ir šie metodai automatiškai apima kalinių skaičiaus bei skiriamų bausmių tendencijų vertinimą.

Metodologijos, taikomos trumpalaikėms kalėjimų populiacijos prognozėms skirtingoms nuteistųjų kategorijoms

Priėmimų/ išleidimų pasiskirstymo metodas	Statistinis ARIMA metodas	Vartotojo nustatytas metodas
Grįžusieji iš lygtinio paleidimo	Kaliniai, nuteisti apibrėžtomis bausmėmis ketveriems ar daugiau metų	NĮVS kaliniai (iš PSAS modelio)
Suimtieji		Nuteistieji iki gyvos galvos (iš PSAS modelio)
Nuteistieji mažiau nei 4 m.		Nenusižengusieji

Ilgalaikės kalėjimų populiacijos prognozės modelis

Anglijoje ir Velse 2009 – 2010 m. pradėtos daryti ilgalaikės kalinių skaičiaus prognozės pamečiui. Visa kalinių populiacija suskirstoma į segmentus pagal lytį, atskirai išskiriami suimtieji ir nuteistieji laisvės atėmimu. Skaičiavimų pagrindą sudaro statistiniai duomenys: kasmet gimusiųjų gyventojų skaičius, pradedant nuo 1928 m., toliau skaičiuojama, kiek kasmet buvo pirmą kartą nuteistų asmenų, pradedant nuo 1965 m. Taip pat skaičiuojama, kiek asmenų yra kasmet išleidžiama iš įkalinimo įstaigų, kiek asmenų pakartotinai nusižengia ir kada. Toliau skaičiavimams naudojamas esamas įkalinimų skaičius, laisvės atėmimo trukmė ir įvertinamos laisvės atėmimo trukmės kitimo tendencijos ateityje. Prie bendro kalinių skaičiaus kasmet pridedami naujai įkalinami ir atimami jau atlikusieji bausmę asmenys.

Naudojant šiuos dydžius, skaičiuojami trys kalinių skaičiaus: *aukšto*, *vidutinio* ir *žemo*, scenarijai. Pagal vidutinį scenarijų, prognozuojama, jog įkalinimo lygis ir paskirtų laisvės atėmimo bausmių trukmės nepasikeis. Atitinkamai aukštas ir žemas scenarijai kuriami, darant prielaidą, jog 1 proc. padidės arba sumažės įkalinimo lygis ir 0,5 proc padidės arba sumažės vidutinė skiriamų bausmių trukmė per metus. Lygiai taip pat atsižvelgiama į baudžiamosios politikos pokyčius. Tačiau į šiuos skaičiavimus neįtraukiami politikos pokyčiai, kurie galbūt bus ateity (amnestija ir pan.). Skaičiavimams naudojama statistinė programa *X-12 ARIMA*.

Šiuo metu ilgalaikio planavimo metodologija vis dar vystoma. Prie metodologijos kūrimo prisideda įvairios suinteresuotos institucijos ir organizacijos.